PROCESUALNOST SLOVSTVENE FOLKLORE

Marija Stanonik: *Procesualnost slovstvene folklore*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2006. 503 str.

Izjemno obsežna monografija dr. Marije Stanonik, znanstvene svétnice na Inštitutu za slovensko narodopisje ZRC SAZU v Ljubljani in predavateljice slovstvene folkloristike na Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani ter na Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Mariboru, avtorice monografij in številnih znanstvenih prispevkov s področja slovstvene folkloristike, prinaša mnogoštevilna spoznanja glede predmeta, terminologije kakor tudi metod omenjenega območja, ki se na Slovenskem ukvarja predvsem z nesnovno slovensko kulturno dediščino v vseh njenih pojavnih oblikah.[1] Avtorica utemeljuje, da za tako obsežno področje slovstvene folklore v območju slovenske etnologije »ni bilo prostora« (n. d. 442), kar pa je z vidika metodologije tudi razumljivo. Avtorica v monografiji na osnovi že podanih spoznanj iz svoje predhodne knjige *Teoretični oris slovstvene folklore* (2001) znova zarisuje mejo med slovstveno folkloro in literaturo, in sicer z mislijo, da je »slovstvena folklora samostojna veja besedne umetnosti in nasproti literaturi popolnoma avtonomna« (n. d. 442). Hkrati pa slovstvena folklora spremlja človeka vse od nastanka jezika in je po iznajdbi pisave postala ne le umetnost narečij, ampak ustvarjalnost, ki ni bila vezana samo na ruralno okolje, saj na najrazličnejše načine spremlja tudi sodobnega človeka v urbanih naseljih. Na literarno vedo slovstveno folkloro sicer navezujejo vprašanja stila, motivike kakor tudi žanrov, vendar avtorica zagovarja tezo o »upravičeni samostojnosti slovstvene folkloristike tako nasproti etnologiji kot literarni vedi« (prav tam). Avtorica utemeljuje, da je teorija slovstvene folklore posledica zavestne odločitve, pri čemer pa zagovarja tudi vključevanje terenskega dela. Znanstvena monografija *Procesualnost slovstvene folklore* je tako med drugim uspešen poskus samostojnega znanstvenega dela o slovstveni folklori, saj se posveča tistim pojavom in vprašanjem identitete ter avtonomije, ki jo notranje integrirajo in navzven diferencirajo v odnosu interdisciplinarnosti do drugih disciplin, npr. z antropologijo, zgodovinopisjem, psihologijo, mitologijo.[2] Monografija poleg starejših folklornih pojavov utemeljuje sodobno slovstveno folkloro predvsem z vidika procesualnosti, kar je razvidno že iz naslova, ob tem pa so prvič prikazane še transformacije slovstvene folklore: prehod v otroško ustvarjalnost, komercializacija v obliki folklorizma ali simulacija z avdiovizualnimi mediji.[3]

Monografija je členjena na štiri poglavitne vsebinske enote oziroma poglavja, in sicer: Vzvodi obstajanja slovstvene folklore, Procesualnost slovstvene folklore, Drugotne oblike slovstvene folklore ter Avtorizacija slovstvene folklore, od katerih se vsaka vsebinska enota deli še na številna podpoglavja. Prvo poglavje zajema iz začetkov slovstvene folklore od prve človekove ustvarjalnosti skozi likovno umetnost, celovitosti doživljanja sveta, animizma, magije, mitologije

[1] Avtorica je samo pri Založbi ZRC pričujoče monografije do izida objavila še *Teoretični oris slovstvene folklore* (2001) in *Slovstvena folkloristika med jezikoslovjem in literarno vedo* (2004).

[2] »Klasična slovstvena folkloristika ekstenzivno razširja svoj predmet obdelave. Pojmi: interdisciplinarnost, intertekstualnost, internet so zelo uporabni za folklorizem. Multifolkloristika se obrača od tradicije, to je stvari, k osebi, pripovedovalcu« (n. d. 9).

[3] »Sodobna slovstvena folklora je vse, kar aktivno živi med ljudstvom, ustreza njegovim idejno-estetskim interesom in se v izbiri posameznih del, žanrov in snovi iz folklorne dediščine neprestano spreminja.« (n. d. 9). Avtorica je v ta namen poglavitna nosilka zbirke *Glasovi*, ki je zbirka slovenske sodobne slovstvene folklore v prozi, v kateri je bilo kar v enaintridesetih knjigah natisnjenih 9940 folklornih in drugih pripovedi (bajk, pravljic, različnih vrst povedk, anekdot, šal). Zasnovala jo je Marija Stanonik 1988. leta tudi kot njena strokovna urednica.

ipd. Namen tega poglavja je prikazati povezanost slovstvene folklore z začetki človeške civilizacije in kulture, še posebej z nastankom umetnosti in znotraj nje besedne umetnosti, ki zajema tudi slovstveno folkloro. Avtorica dosledno uporablja besedno zvezo »slovstvena folklora«, že v tem poglavju utemeljuje njeno rabo »za vse zgodovinske pojave prvinske in prvotne besedne umetnosti, za katero različni avtorji skušajo najti zgodovinskim okoliščinam ustrezen izraz« (n. d. 64). V tem kontekstu je izpostavljen sociološki vidik Arnolda Hauserja, ki je zgodovinske pojave slovstvene folklore opredeljeval s sociološkimi kategorijami.[4] Avtorica predstavi v nadaljevanju poglavja stališča Matije Murka, znamenitega zbiralca slovanskih in predvsem slovenskih ljudskih pesmi, ki je bil prepričan tudi v ustvarjalnost posameznikov iz nižjih družbenih plasti.[5] Prvi zbiralci slovstvene folklore so bili pod vplivom romantičnega nazora, kakor na primer Jakob Grimm, pri nas pa Jernej Kopitar in Fran Miklošič, v skladu s katerim so verjeli, da si je vsak narod ustvaril jezik, ljudske pesmi in šege iz svojega t. i. »narodnega duha« oziroma se je govorilo o nekem mističnem nastajanju narodnih pesmi, ki jih je ustvaril in pel ves narod, torej »das singende Volk« pri Nemcih, pri Hrvatih in Srbih pa se je uporabljala sintagma »narod pevač« (n. d. 65–66). Danes je znano, da so narodne pesmi ustvarjali umetniki ali nadarjeni posamezniki nekega naroda in da so jih tudi peli posebno nadarjeni pevci.

Poglavje se s prikaza začetkov nadaljuje v pojasnjevanje nosilcev slovstvene folklore, ki so kar se da raznoliki in številni, pri čemer izpostavi avtorica nenadomestljiv pomen in vlogo Milka Matičetovega, ki se je vseskozi trudil odpraviti še iz romantike izvirajočo zmoto o anonimnosti nosilca slovstvene folklore. Vlogi »ustvarjalca in sprejemalca« namreč neprestano krožita, zato se zaradi tesne povezanosti pripovedovalcev in poslušalcev stare zgodbe nenehno pomlajujejo (n. d. 144). Med boljšimi slovenskimi pripovedovalci ni nikogar, ki bi si svoj pripovedni repertoar pridobili od ene same osebe, saj so bili njihovi viri najrazličnejši: od lastne matere, deda, soseda, do beračev ipd. Avtorica se nadalje naveže še na aktualno vprašanje: sodobna slovstvena folklora – da ali ne, ki seveda nima enoznačnega odgovora in ga je treba razumeti na več ravneh. Najprej gre za raven t. i. folklornega dogodka, ki zajema tekst, teksturo in kontekst,[6] zatem za raven sinhronije in diahronije, ta pojma pa sta hkrati tudi metodi preučevanja folklornih pojavov, ki se med seboj nenehno dopolnjujeta in prepletata – sodobna folklorna komunikacija tako ne pomeni zanikanja folklorne tradicije ali »da smemo mejo med »staro« in »novo« slovstveno folkloro prezreti« (n. d. 171). Naslednja raven je povezava z drugo kulturno izmenjavo v družbi, predvsem z literaturo in drugimi oblikami množične kulture, kar prinaša več »žanrotvornih form«. »Te še niso novi žanri, folklorni žanri govorjenega jezika« (prav tam). Avtorica na tem mestu izpostavi dvoje poglavitnih sodobnih teženj: vlogo literature, ki zaseda prostor slovstvene folklore, ter vplive slovstvene folklore na današnji literarni razvoj, kar lahko z gotovostjo potrdimo na osnovi mnogoterih literarnozgodovinskih razprav, ki se ukvarjajo s sodobno slovensko literarno ustvarjalnostjo.[7] Ob tem pa se ne sme pozabiti na druge folkloristične specializacije, kakor so splošna teorija in zgodovina slovstvene folklore, preučevanje geneze in umetniške narave posameznih žanrov, folkloristične tekstologije, zgodovine literarno-folklornih zvez, zgodovine slovstvene folkloristike, saj je vse to pomembna povezava med preteklostjo in sodobnostjo.

[4] Podobno je ravnal Janko Kos v razpravi »Stari in novi pogledi na slovensko slovstvo«. *Sodobnost* XVIII, Ljubljana, 1970.

[5] Matija Murko, »Velika zbirka slovenskih narodnih pesmi z melodijami«, *Etnolog 3*, Ljubljana, 1923; Matija Murko, »Zgodovinski podatki o slovenskih narodnih pesmih«, *Časopis za zgodovino in narodopisje 32*, Maribor, 1937.

[6] Ravnina teksta je besedilo, ravnina teksture je melodija, ravnina konteksta pa so različne okoliščine, npr. opisi šeg, navad, instrumentov, noš ipd. (n. d. 424).

[7] Npr. monografija Alenke Jensterle – Doležal: V krogu mitov: o ženski in smrti v slovenski književnosti (Ljubljana, 2008); ali poglavje »Sodobna slovenska kratka proza, pravljice in miti« v knjigi *Premiki v sodobni slovenski kratki prozi* (Maribor, 2005) avtorice pričujoče recenzije.

Naslednje poglavje razpira področje procesualnosti slovstvene folklore od utemeljevanja folklorizacije z različnih vidikov, podajanja kriterijev slovstvene folklore do tipizacije in tipologije slovstvene folklore. Folklorizacija je eden najbolj dinamičnih pojavov v slovstveni folkloristiki – »proces, ki bi mu v biologiji rekli razmnoževanje« (n. d. 200), njegovi rezultati pa so številne variante nekega folklornega dela in se uporablja v glavnem v povezavi z narodno ljudsko pesmijo. Proces folklorizacije poteka preko dveh faz: izbiranja besedila oziroma delov teksta, čemur sledi preoblikovanje sestavin avtorskega teksta. Kar se tiče perečega razmejevanja literature od slovstvene folklore, avtorica zastavi natančno razmejitev: »Proces folklorizacije z nastajanjem variant je faza, ki razmejuje slovstveno folkloro od literature« (prav tam). Temu procesu so zlasti podvržena besedila priložnostnih avtorjev, pogost in neopazen pa je v urbanih okoljih, kakor npr. v otroških pesmih, nagajivkah, šlagerjih ipd. Dober primer za folklorizacijo literanih del je Minattijeva zbirka pesmi *Nekoga moraš imeti rad*, tudi Prešernova pesem *Nezakonska mati* in številne druge, ki so jih ljudje vzeli »za svoje«. Avtorica se dotakne tudi problema katalogizacije folklornega gradiva kot pomožne vede slovstvene folkloristike, ki zajema večinoma mehansko delo, vendar pa je v veliko in neprecenljivo pomoč kasnejšim raziskavam. To področje je še zelo slabo obdelano, zato vidi avtorica v tem predvsem nalogo za kasnejše generacije raziskovalcev.

Tretje temeljno poglavje monografije zajema drugotne oblike slovstvene folklore, ki je razdeljeno na dve poglavitni enoti, in sicer na otroško slovstveno folkloro in slovstveni folklorizem. Otroška slovstvena folklora je v tej monografiji prvič predstavljena na enem mestu v obliki sistematično zbranega gradiva, tako da je avtorica na tem področju nedvomno zapolnila vrzel, kar daje sedaj jasnejšo sliko o obsegu in predmetu slovstvene folklore. Otroško slovstveno folkloro napajajo predvsem trije viri: besedila, ki jih ustvarijo odrasli oblikovalci posebej za otroke, pojavi, ki so v življenju odraslih izgubili svojo primarno funkcijo in se tik pred propadom preselijo v otroško slovstveno folkloro v dostopni obliki, tretji vir pa so izdelki samih otrok. Bistvena lastnost tega folklornega pojava je, da je namenjen otrokom, izpolnjuje pa tudi različne funkcije: zabavno, vzgojno in estetsko. Prav zato je tudi žanrski sistem poezije in proze otroške slovstvene folklore dokaj razčlenjen, čeprav ni kompleten, pri čemer se tekst spreminja odvisno od konteksta: poleg npr. uspavank je živih veliko drugih žanrov, med drugimi ponazarjanje, oponašanje, vzdevki, imenske zbadljivke, izštevanke ipd. Slovstveni folklorizem je prav tako področje, ki do sedaj še ni imelo celovite znanstvene refleksije, kar stori avtorica, ki izhaja iz treh kriterijev, po katerih določi prehod v slovstveni folklorizem: tako, da nek etnološki pojav izstopi iz svojega avtentičnega okolja, da pri tem spremeni svojo prvotno funkcijo, nazadnje pa pri tem izgubi še lokalno identiteto, npr. regionalno. Ob tem izpostavi avtorica tudi problem slovstvenega folklorizma kot trivialne izpeljave slovstvene folklore po analogiji z literaturo: »literatura : trivialna literatura = slovstvena folklora : slovstveni folklorizem« (n. d. 271).

Zadnje poglavje je namenjeno vprašanjem avtorizacije slovstvene folklore, pri čemer je na prvem mestu poustvarjanje slovstvene folklore, zatem njeno bibliofilsko »literarjenje« kakor tudi literarizacija slovstvene folklore, ki izpostavlja zanimiv in zlasti v sodobni poetiki razširjen pojav medbesedilnosti. Pod literarizacijo namreč avtorica razume tiste postopke v besedni umetnosti, »ko literarni ustvarjalec avtorsko prenaša v svojo ustvarjalnost sestavine slovstvene folklore: folklorne motive, stileme (folkloreme) in drugo jezikovno gradivo, kompozicijska pravila itn. S tega vidika jo lahko uvrstimo v teorijo medbesedilnosti« (n. d. 411). Avtorica v tem kontekstu usmeri svojo analizo predvsem na pripovedovalca v izbranih romanih 20. stoletja nekaterih slovenskih avtorjev (npr. Kozaka, Potrča, Zidarja, Kosmača, Kranjca, Jančarja), pri čemer ob koncu ugotavlja, da pa je izostala analiza glede tega, »kakšna so stičišča med slovstveno folkloro in literaturo v poetiki« (prav tam). Prav to vprašanje pa je še posebej pomenljivo, če razmišljamo o slovstveni folklori kot umetnosti »govorjenega jezika« (n. d. 446), saj jo torej označuje/oživlja

med drugim ustni prenosnik, za literaturo oziroma književnost pa je evidenten pisni prenosnik. S tega vidika pa pričenjata obe kategoriji nekako sovpadati, še posebej, če pomislimo na ustno interpretacijo literature in zapisovanje kakšnega sodobnega folklornega dogodka, npr. v pripovedih in zgodbah Marjana Tomšiča.

Znanstvena monografija *Procesualnost slovstvene folklore* avtorice Marije Stanonik je s teoretično širino in miselno globino, zlasti ko utemeljuje avtonomijo in pomen slovstvene folklore v odnosu do drugih sorodnih ved, s svojim aktualnim značajem ter jasnim prikazom transformacij folklornega dogodka – temeljni ter temeljit prispevek k izgrajevanju sodobnih pogledov na področje slovstvene folkloristike.

Blanka Bošnjak
Filozofska fakulteta v Mariboru